

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIII (1/2016)

nadesłany: 08.04.2015 r. – przyjęty: 04.01.2016 r.

Ewelina PIECUCH*

Rodzina jako przestrzeń rozwijania umiejętności społecznych dziecka

Family as a space of development of child's social skills

Streszczenie

Dzieciństwo według psychologii rozwojowej to okres, w czasie którego kształtuje się dziecko, zarówno jego osobowość, jak i całe ciało. Wszystkie czynniki oddziałujące na nie od samego początku jego istnienia mają zasadniczy wpływ na kształtowanie się młodego człowieka. Wszelkie braki doskwierające dziecku w okresie wieku przedszkolnego odbijają się szerokim echem w dalszych okresach rozwoju życia jednostki. Niedostatki emocjonalne powodują zaburzenia na tym podłożu, podobnie jak przesadna opieka niesie wraz z sobą poważne konsekwencje. Najważniejszą rolę odgrywają w tym procesie rodzice dziecka (opiekunowie), bliższe oraz dalsze środowisko rodzinne, rówieśnicze oraz instytucje oświatowe wspierające rodziców w wychowaniu wraz z nauczycielami. To, w jaki sposób dokonuje się proces wychowania, decyduje o całym istnieniu młodego człowieka. Aktywność dzieci w procesie wychowania jest ogromnie ważna. Rodzice powinni dążyć do stwarzania takich sytuacji wychowawczych, w których dzieci mogą być czynne w zdobywaniu informacji o otaczającym je świecie przyrodniczym i społecznym. Ich gotowość poznawcza winna być zaspokajana sytuacjami dla nich atrakcyjnymi. Dzieci w środowisku rodzinnym mogą odczuwać bezinteresowną radość z poznawania nowych osób, spraw i zjawisk. Taki sposób pierwszych kontaktów społecznych połączonych z nauką wywołuje pozytywne nastawienia do świata społecznego. Powoduje, iż dziecko będzie poszukiwać ciekawych dla niego wiadomo-

* piecuch.ewelina@gmail.com

Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski, ul. Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska.

ści. Naturalnie też będzie kształtował się jego podmiotowy stosunek do samego siebie, innych ludzi i kultury, w której żyje.

Słowa kluczowe: rodzina, dziecko, dzieciństwo, przestrzeń, umiejętności społeczne, rozwój, rozwój umiejętności społecznych.

Abstract

According to developmental psychology childhood is the time when the child develops, both the personality as well as the whole body. All the factors influencing the child from the very beginning have a fundamental meaning for the shaping of the young human. All the deficiencies that a child experiences during early childhood have great repercussions in the later stages of development of their life. Emotional deficiencies cause disorders in this field. Excessive care can also bring serious consequences. The most important role in this process is played by the child's parents (caregivers), closely and distantly related family environment, peers, educational institutions supporting parents in upbringing along with teachers. The way in which education is achieved decides the whole existence of the young human. The participation of children in the process of education is extremely important. Parents should strive to create such learning situations in which pupils may be active in gaining information about the surrounding natural and social world. Their cognitive awareness should be addressed by situations attractive to them. Children in the family should feel unselfish joy of meeting new people, things and phenomena. In this way the first social contacts connected with learning trigger positive attitudes to the social world. It will encourage the child to research new information. It will naturally shape their subjective attitude to themselves, other people and the culture in which they she lives.

Keywords: family, child, childhood, space, social skills, development, development of social skills.

Wstęp

Społeczeństwo jest stworzone z ludzi, którzy żyją pośród innych osób – tworzą w ten sposób rodziny, zdobywają przyjaciół, poznają nowych znajomych, przebywają również pośród obcych. Życie osobiste, zawodowe, publiczne zależy od zachowania innych jednostek, grup, społeczności¹. Codzienne funkcjonowanie w tych środowiskach wymaga od uczestników życia społecznego ciągłych interpersonalnych kontaktów. Opanowanie umiejętności umożliwiających i ułatwiających współżycie społeczne w takich warunkach jest konieczne. Czasami to ono decyduje o dalszym życiu, osiągnięciu sukcesu bądź porażki.

¹ E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 17–23.

„Człowiek jest zwierzęciem społecznym, a więc jego poczucie szczęścia i pełni zależy od umiejętności sprawnego kontaktowania się z innymi ludźmi. Ponadto cała cywilizacja opiera się na ludzkiej zdolności do współpracy z innymi i prowadzenia wspólnych działań. Ludzie są nam niezbędni do szczęścia i spełnienia, musimy też umieć z nimi współpracować, jeśli chcemy stanąć na wysokości swoich zadań, swoich upodobań”².

Gdy dziecko przychodzi na świat w otoczeniu pozbawionym patologii, obdarzone jest ciepłem i dużym zainteresowaniem najbliższych dorosłych. W chwili pojawienia się nowego członka rodziny zwraca się szczególną uwagę na stworzenie dogodnych warunków jego rozwoju. Pierwsze kontakty z rodzicami (opiekunami) stanowią matrycę do budowania kolejnych z innymi ludźmi, dlatego wszelkie zachowania dorosłych, emocje, którymi jest obdarowywane dziecko oraz ich częstotliwość wpływają na jego widzenie i odbieranie świata. Środowisko wychowawcze, jakim jest rodzina pełni jedną z wiodących i najważniejszych ról w tworzeniu młodej osoby jako człowieka³, w tym także umiejętności społecznych. Każda jednostka, również rodzina, posiada swoją własną, indywidualną hierarchię wartości oraz adekwatną do swoich preferencji indywidualną kolejność realizacji i zaspokajania potrzeb⁴. Jednak mimo takiej różnorodności dążeń ludzkiej egzystencji, uwarunkowania sprzyjające optymalnemu rozwojowi dziecka cechują się podobnymi czynnikami.

„Rozwój społeczny wynikający z samej natury społecznej człowieka, która warunkuje jego przynależność do grupy środowiskowej lub grupy społecznej dokonuje się przede wszystkim w życiu rodzinnym, a później modyfikuje się i rozwija w kolejnych grupach społecznych, w które wchodzi człowiek”⁵.

Wydawać mogłoby się, iż samo przebywanie dziecka z ludźmi spowoduje jego właściwy rozwój w obszarze umiejętności społecznych – jednak, aby tak mogło się stać, potrzebne są przede wszystkim oddziaływania wychowawcze osób, z którymi dziecko spędza swój czas. „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem”⁶, dlatego, dokładnie skupiając się na

² D.W. Johnson, *Podaj dłoń*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, Warszawa 1992, s. 17.

³ K. Ferenz, *Wprowadzanie dzieci w kulturę*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995, s. 57.

⁴ A. Czajkowska, *Umiejętności społeczne malucha*, por. źródło: http://www.dziecirosna.pl/przed-szkolak/wychowanie/umiejtnosci_spoleczne_malucha.html [dostęp: 24.02.2015].

⁵ E. Miśkowiec, *Kształtowanie umiejętności kontaktów społecznych dziecka w rodzinie i przedszkolu*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce. Kwartalnik dla nauczycieli” 2012, nr 3, s. 25, por. źródło: <http://eetp.ignatianum.edu.pl/sites/eetp/files/artykuly/numer25-art.miskowiec.pdf> [dostęp: 24.02.2015].

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej mówi równolegle, iż państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej powinno uwzględnić dobro rodziny, zob.: Art. 48. i 71. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483).

szczegółach charakteryzujących domy rodzinne, łatwo można dostrzec, iż każdy z nich jest inny, mimo iż są podobne.

Rodzina jako instytucja społeczna

Rodzina to grupa osób, która jest:

„[...] zalegalizowanym miejscem stosunków seksualnych ludzi, a w wyniku tego zalegalizowanym miejscem przyjscia na świat potomstwa. Oczywiście, że dziecko również może przyjść na świat poza rodziną, jednak tylko rodzina jest religijnie i prawnie, a więc społecznie uznanym środowiskiem powoływania nowego życia, dostarczania społeczeństwu nowych członków”⁷.

Rządzi się ona swoimi regułami, posiada własne specyficzne normy.

„Rodzina przedstawia tu dla dziecka pewną dość specyficzną formę życia społecznego, mniej lub bardziej zorganizowaną, życia opartego na współpracy i współdziałaniu, poszanowaniu praw drugich, wyrzeczeniu, ofiarności”⁸.

To w niej przekazuje się młodemu pokoleniu podstawowe wartości i wprowadzania w życie kulturalne, czyli też socjalizuje.

W naukach, które badają podłoże rodziny, czyli w socjologii, psychologii i pedagogice – rodzina określana jest najczęściej fundamentalną grupą społeczną uwzględniającą specyficzne relacje oraz zależności zachodzące pomiędzy jej wszystkimi członkami. Postrzegana jest też jako instytucja społeczna, ze względu na uwarunkowania prawne, które regulują zależności zachodzące między jej członkami. Odpowiedzialność rodziców (opiekunów) za dziecko, usankcjonowana jest przepisami prawnymi, takimi jak Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁹.

„Instytucjonalizm rodziny przejawia się również przy wielu innych okazjach. Wskazują na to rozliczne akty prawne: kodeks cywilny – dziedziczenie ustawowe, kodeks karny – zwolnienie od zeznań mogących zaszkodzić osobie blisko spokrewnionej itp. Przywileje rodzinne zostały zawarte w różnych aktach prawnych, od konstytucji po ustawodawstwo socjalne”¹⁰.

⁷ F. Adamski, *Znaczenie wychowania w rodzinie dla rozwoju osobowego dziecka*, [w:] Tenże (red.), *Wychowanie w rodzinie*, PETRUS, Kraków 2010, s. 7.

⁸ Tamże, s. 9.

⁹ Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 25.02.1964 nr 9, poz. 59, tekst jednolity).

¹⁰ K. Wałęcka-Matyja, *Role i funkcje rodziny*, [w:] I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, wyd. I, Warszawa 2014, s. 96–97.

Rodzina jako środowisko wychowawcze

W dzisiejszym, współczesnym świecie, ciągle zachodzą różnorodne zmiany. Ustalenie nowego, idącego z duchem czasu, modelu rodziny sprawia spory kłopot. Jest dziś mniej stabilna, podatna na kryzysy, na rozpad a liczba jej członków nie jest oczywista. Mimo to rodzina:

„[...] stanowi interpersonalny związek grupy ludzi, którzy ukonstytuowani przez swoje cechy psychologiczne i fizyczne kształtują wysiłki w osiągnięciu wspólnych celów w szerszym kontekście społecznym i ekonomicznym”¹¹.

Określa się ją jako tę, która jest najbliższa jednostce. Jest:

„[...] naturalną grupą o charakterze «pierwotnym» [...]. Pośredniczy ona między osobnikiem a społeczeństwem, między jednostką a społeczeństwem, między jednostką a systemem społecznym. Wykorzystuje szanse, jakie stwarza system społeczny lub społeczeństwo globalne międzypokoleniowej ciągłości i osobniczym zmianom pozycji, ról, uczestnictwa w kulturze i autokreacji. Jednocześnie stwarza własne środowisko kulturalne w ramach owej kultury ogólnej. Poprzez to środowisko kształtuje osobowość swoich członków, a szczególnie dzieci”¹².

To rodzina tworzy najbliższe otoczenie, które wtóruje człowiekowi swoją złożoną całością różnorodnych dostępnych, osobistych układów. Jest zbudowana ze specyficznej, bliskiej więzi, która występuje między dziećmi, ich rodzicami i pozostałymi członkami rodziny, jeżeli są a ich obecność występuje pośrednio lub bezpośrednio ze struktury rodziny, a nade wszystko z jej funkcjonowania. „Zawartość i spoistość rodziny jest wartością wysoką, ale równie wysoko cenić należy jej pełny udział w społeczności, do której należy”¹³.

Maria Ziemska, badając funkcje tej podstawowej komórki społecznej, wymieniła następujące: prokreatywną, usługowo-opiekuńczą, socjologiczną i psychologiczną¹⁴. Według innego pedagoga, Stanisława Kawuli, następujące funkcje: emocjonalna, socjalizacyjno-wychowawcza, kulturalna, prokreatywna to podstawowy wskaźnik wyznaczający jakość życia społeczeństwa¹⁵.

¹¹ A. Mitrega, *Od rodziny posttradycyjnej do postmodernistycznej – współczesne modele relacji rodzinnych*, „Wychowanie w Rodzinie”, E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański (red.), t. III: *Współczesna rodzina w sytuacji zmiany*, Jelenia Góra 2011, s. 57.

¹² K. Ferenz, *Wprowadzanie...*, dz. cyt., s. 57.

¹³ Teżże, *Komunikacja niewerbalna jako wyraz więzi w rodzinie*, „Wychowanie w Rodzinie”, E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański (red.), t. III: *Współczesna rodzina...*, dz. cyt., s. 23.

¹⁴ M. Ziemska, *Rodzina i dziecko*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1979, s. 234.

¹⁵ S. Kawula, J. Bragieli, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 325.

Franciszek Adamski twierdzi, że to:

„[...] w rodzinie następuje przekazywanie każdemu nowemu pokoleniu dziedzictwa kulturowego, tj. wprowadzenie go w normy życia zbiorowego i mechanizm konformizmu społecznego, w elementarne wartości kultury ludzkiej”¹⁶.

Analizując definicje wychowania można się zetknąć z różnymi wyjaśnieniami tego terminu. Krystyna Ferenz wskazuje, iż jest to proces i zależy on od:

„[...] koncepcji człowieka i jego miejsca w świecie, zależy od warunków jego egzystencji, od oczekiwań społeczności wobec jej członków, od tego, czego społeczeństwo oczekuje od jednostki. Człowiek nie żyje poza grupą. Tylko wśród innych ludzi może rozwinąć swoje społeczeństwo, odczuć autonomię własnej osoby i docenić ją”¹⁷.

Romana Miller postrzega wychowanie nieco inaczej i mówi, że:

„[...] jest to interwencja w dialektyczny stosunek człowieka i świata, regulująca ich wzajemne stosunki za pomocą twórczego współdziałania dotyczącego rozwoju społecznego i jednostki”¹⁸.

Zatem dziecko, wychowując się w rodzinie, ma możliwość obserwowania wzorów postaw, zachowań biorącej się z różnorodnej aktywności jej członków. Stanowi to dla niego źródło wiedzy w zdobywania nowych umiejętności. Aby jego funkcjonowanie przebiegało w sposób prawidłowy, muszą być mu znane:

„[...] reguły postępowania opiekuńczo-wychowawczego rodziców, które zapewniają mu poczucie przynależności, uznania i bezpieczeństwa. Mądrość pedagogiczna rodziców polega na tym, aby równocześnie stosowana zdrowa dyscyplina prewencyjna, represyjna lub pobudzająca wynikała z jasnych, konkretnych, stałych, spójnych sposobów zachowań rodzicielskich i logicznego regulowania konsekwencji skutków niepożądanych zachowań dziecka”¹⁹.

Rodzina w czasie wychowania przygotowuje swoje potomstwo do samodzielnego życia, od prostych rutynowych czynności po rozległe, światopoglądowe obycie. Życie z bliskimi umożliwia zdobywanie osobistych różnorodnych

¹⁶ F. Adamski, *Znaczenie...*, dz. cyt., s. 7.

¹⁷ K. Ferenz, *Konteksty edukacji kulturalnej. Społeczne interesy i indywidualne wybory*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2003, s. 178.

¹⁸ R. Miller, *Socjalizacja, wychowanie i psychoterapia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1981, s. 122.

¹⁹ W. Dykciak, *Odpowiedzialność człowieka w kontekście indywidualnym i społecznym*, Wydawnictwo NPTP, Poznań 2010, s. 48.

doświadczeń życiowych i konfrontowanie ich z rzeczywistością i innymi ludzimi. Dziecięce działanie jest tu połączone z przeżyciem i refleksją²⁰.

„Członkowie rodziny tworzą najbliższe otoczenie dziecka, są przede wszystkim osobami najbardziej znaczącymi w pierwszych latach jego życia. Na podłożu tych kontaktów rozwijają się postawy dziecka w stosunku do ludzi, rzeczy i życia w ogóle”²¹.

Tworzenie pozytywnych relacji z potomstwem może nie być łatwe dla rodziców, ponieważ mogą być oni obciążeni doświadczeniami z własnego dzieciństwa. „Grupa rodzinna jest specyficzna wśród wszystkich grup społecznych”²². Naukowcy dowiedli, iż zasadniczą kwestią regulującą relacje panujące między rodzicami a ich dziećmi, jest pryzmat ich własnych doświadczeń z lat dzieciństwa. Istotnym źródłem wiedzy dorosłych w sferze wychowania są też osobiste przeżycia nagromadzone w tamtym czasie. W rezultacie dzieje się i tak, że wychowanie dzieci odbywa się zgodnie z tym, jak przebiegało to u własnych rodziców²³.

„Uświadomienie sobie tego jest pierwszym krokiem do przełamania negatywnych wzorców z przeszłości. Rodzice dodatkowo muszą sobie radzić w procesie wychowawczym z zagrożeniami, których w ich młodości nie było – np. z wszechobecną reklamą, stałym dostępem do Internetu i związanym z tym kontaktem z rzeczywistością wirtualną, a także ze stresującym systemem nauczania”²⁴.

Na utrudnienia wychowawcze rodziny:

„[...] wpływ mają przeszkody i utrudnienia społeczne, a wśród nich bieda i izolacja społeczna, zaniedbanie spowodowane brakiem czasu, różnym oddziaływaniem rówieśników lub jego brakiem”²⁵.

Wychowanie zatem dokonuje się głównie między rodzicami a ich dziećmi. Istotny jest kontekst społeczny i kulturowy, wszystkie metody i sam przebieg oddziaływań procesu wychowawczego.

²⁰ E. Piecuch, *Wychowanie szczęśliwego człowieka podstawowym celem rodziców*, „Wychowanie w Rodzinie”, K. Ferenz, E. Kowalska (red.), t. VI: *Odmienne sytuacje i nowe zadania*, Jelenia Góra 2012, s. 77.

²¹ M. Prokosz, *Rola rodziny w samorozwoju młodzieży*, „Wychowanie w Rodzinie”, E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański (red.), t. III: *Współczesna rodzina...*, dz. cyt., s. 174.

²² K. Ferenz, *Komunikacja niewerbalna...*, dz. cyt., s. 18.

²³ T. Kukołowicz, *Rodzina wychowuje: wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej, Stalowa Wola 1996, s. 149.

²⁴ G. Weil, D. Marden, *Wychowaj szczęśliwe dziecko. Praktyczne rady dla rodziców*, Wydawnictwo Edgard, Warszawa 2010, s. 9.

²⁵ W. Dykciak, *System wspomagania społecznego rodzin niewydolnych wychowawczo*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1988, s. 48.

„Kultura zatem, sama będąc wytworem człowieka, kształtuje zarówno ludzki umysł, jak i umożliwia jego funkcjonowanie. Zgodnie z tym poglądem uczenie się i myślenie zawsze sytuują się w środowisku kulturowym i zależne są od stopnia wykorzystywania jego zasobów”²⁶.

Rozwijanie umiejętności społecznych u dziecka

W 1959 roku psycholog Robert W. White²⁷ zafascynowany problematyką wywierania wpływu społecznego wprowadził do dziedziny, którą się zajmował, pojęcie kompetencji. Określił ją mianem umiejętności specyficznej, czyli takiej, która przyczynia się do korzystnej interakcji z otoczeniem²⁸. *Mały słownik języka polskiego* definiuje „umiejętność” jako „to, że coś się umie, znajomość czegoś, wiedza o czymś, biegłość”²⁹. Z kolei internetowe źródło dodaje, iż jest to „praktyczna znajomość czegoś”³⁰. Kompetencja natomiast jest definiowana jako „zakres czyjejs wiedzy, umiejętności i doświadczenia”³¹. Umiejętności społeczne, nazywane są zamiennie kompetencjami społecznymi. Są również i tacy przedstawiciele nauki, którzy zwracają szczególną uwagę na rozróżnienie tych dwóch pojęć, niemniej oba określenia odnoszą się do wiedzy i doświadczenia, które zostały zgromadzone na pewnym etapie życia. W odniesieniu do dziecka, jego źródłem czerpania podstawowych informacji o relacjach panujących między ludźmi jest niewątpliwie rodzina, która stanowi swego rodzaju matrycę wzorów, które, w jego pojmowaniu świata, są właściwe i społecznie pożądane. W trakcie trwania dzieciństwa:

„[...] człowiek manifestuje siłę mocy poznawczej, emocjonalnej, gotowość do odkrywania świata, a jednocześnie zwraca uwagę na kruchość, wrażliwość. Dziecku można wmówić, że potrafi, ale też można na trwałe wpisać w jego pamięć poczucie niskiej wartości, poczucie kompleksów. Dzieciństwo jest okresem, w którym kształtuje się zaufanie do siebie i otoczenia, głównie przez osobę matki, przywiązanie do osób, obyczajów, poglądów”³².

²⁶ J. Bruner, *Kultura edukacji*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2010, s. 16–17.

²⁷ R. W. White (1904–2001) był amerykańskim psychologiem, którego zainteresowania zawodowe koncentrowały się na badaniu rozwijającej się osobowości.

²⁸ E. Starostka, *Kompetencje społeczne, a możliwości interpersonalne*, por. źródło: <http://www.psychologia.net.pl/arttykul.php?level=254> [dostęp: 24.02.2015].

²⁹ Por. hasło [umiejętność] w: *Mały słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1968, s. 860.

³⁰ Por. hasło [umiejętność] w: *Słownik języka polskiego*, zob.: źródło: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/umiejnosc499tno%20C5%9B%C4%87.html> [dostęp: 24.02.2015].

³¹ Por. hasło [kompetencja] w: *Słownik języka polskiego*, zob.: źródło <http://sjp.pwn.pl/szukaj/kompetencja.html> [dostęp: 25.02.2015].

³² K. Ferenz, *Wprowadzanie...*, dz. cyt., s. 57.

Dziecko w polskiej kulturze zostaje pod opieką swoich rodziców od chwili narodzin do momentu osiągnięcia przez nie pełnoletności.

Rodzinę w procesie socjalizacji kulturowej wspierają również inne instytucje społeczne (w tym oświatowe), jak i religijne.

„Przebieg tego procesu jest wyznaczony charakterem kultury, w której znajduje się jednostka. Ów proces socjalizacji zaczyna się od wcześniejszego okresu życia dziecka i dokonuje się jednocześnie w sferze:

- biologiczno-popędowej,
- psychiczno-uczuciowej,
- społeczno-kulturowej,
- świadomościowo-moralnej³³.

Konstruktywne współdziałanie w relacjach interpersonalnych jest kluczową umiejętnością w pozyskiwaniu pozytywnych kontaktów z otoczeniem, budowaniem więzi, przyjaźni. W rodzinie dzieci uczą się rozróżniania dobra od zła, właściwych, pożądanych relacji od negatywnych.

„Współczesne społeczeństwo zmienia się z dnia na dzień. Technologia, struktura socjoekonomiczna, model rodziny i kultura biznesowa to tylko niektóre z dziedzin, które w przeciągu ostatnich lat uległy poważnym przeobrażeniom³⁴.

Umiejętności społeczne, mimo zmieniających się warunków, są kryterium efektywności funkcjonowania człowieka w autentycznych sytuacjach życiowych³⁵. Członkowie rodziny są fundamentalnymi czynnikami:

„[...] kształtującym osobowość dziecka. Atmosferę domu rodzinnego, okazywane dziecku uczucia pozytywne lub negatywne odczuwa ono bardzo wcześnie, zanim zacznie rozumieć sens skierowanych do niego słów. Rodzina powinna zaspokajać podstawowe potrzeby dziecka³⁶.

Rodzicielstwo wydaje się nieskomplikowanym zadaniem. Jego głównym celem jest przecież wychowanie zdrowego fizycznie, społecznie i emocjonalnie potomstwa, które będzie potrafiło w późniejszym okresie swojego życia samo radzić sobie z przeciwnościami losu oraz bez trudu odnajdzie się we współczesnych realiach³⁷.

³³ F. Adamski, *Znaczenie...*, dz. cyt., s. 8.

³⁴ P. Schiller, T. Bryant, *Wychowuj mądrze. Naucz dziecko podstawowych 16 wartości*, Wydawnictwo Lieber, Warszawa 2004, s. 6–7.

³⁵ A. Matczak, *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych (KKS). Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2001, s. 6–10.

³⁶ J. Pielkova, *Dom i rodzina. Moje dziecko jest niegrzeczne*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1980, s. 3.

³⁷ E. Piecuch, *Rodzina jako przestrzeń rozwijania umiejętności emocjonalno-motywacyjnych u dziecka w procesie uczenia się*, [w:] E. Jezierska-Wiejak, J. Malinowska (red.), *Dziecko*

„Aby zrozumieć znaczenie rodziny jako kontekstu zmian rozwojowych, należy zwrócić uwagę na podstawowe aspekty rozwoju indywidualnego człowieka: na rozwój emocjonalny, poznawczy i społeczny, a także biologiczny. W ciągu życia jednostek i w cyklu życia rodziny zachodzą istotne zmiany w wyróżnionych sferach rozwoju”³⁸.

W początkowym etapie życia dziecka możliwości pozyskiwania relacji, ograniczają się do domu rodzinnego. W późniejszym okresie szanse na nawiązanie nowych kontaktów rosną, poszerzając się o najbliższe sąsiedztwo. W czasie trwania dzieciństwa następuje silny rozwój społeczny dziecka. Opiera się on na różnorodnych relacjach społecznych, które ono nawiązuje. Na rodzicach spoczywa największa odpowiedzialność za wykorzystanie potencjału dziecka i zapewnienia mu takich warunków, dzięki którym otworzy się na inne relacje, oswoi z innymi ludźmi i z pewną dozą ufności będzie je zarówno kontynuowało, jak i wyjdzie z inicjatywą nowych. Pierwsze doświadczenia mogą też zrazić dziecko w czynnym uczestnictwie życia społecznego, nie tylko rodziny, ale też innych grup.

„W relacjach z bliskimi osobami dziecko uczy się przeżywać samego siebie, poznaje podstawowe wartości oraz doznaje poczucia bezpieczeństwa, które stanowi podstawę relacji interpersonalnych w późniejszym życiu”³⁹.

W tym czasie wzrasta u dziecka naturalna potrzeba przebywania w gronie rówieśniczym. Dzieciństwo to najlepszy okres na wejście młodego człowieka w krąg zjawisk społecznych.

W rodzinie dziecko uczy się pierwszych zachowań społecznych dzięki naturalnej tendencji do naśladowania bliskich i identyfikowania się z nimi. W czasie zwykłych czynności domowych powstaje szereg różnych naturalnych sytuacji społecznych, które stanowią punkt wyjścia do nauki nawiązywania pierwszych kontaktów z otoczeniem. Każdy członek rodziny pełni w tej strukturze specyficzną rolę społeczną, taką jak: rola rodzica, brata, siostry itp. Gdy relacje zachodzące między nimi są częste i bezpośrednie oraz wynikają z naturalnych sytuacji życia codziennego, mają duże znaczenie w rozwoju społeczno-moralnym młodego człowieka.

„Dziecko jest włączane w sieć relacji społecznych, dzięki którym uczy się zachowań w różnych sytuacjach, komunikowania się, poznawania dóbr kulturowych, poszerzania świata materialnego i społecznego”⁴⁰.

w *sytuacjach uczenia się. Konteksty i przestrzenie edukacyjne*, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2014, s. 39.

³⁸ H. Liberska, *Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie*, [w:] I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny...*, dz. cyt., s. 235.

³⁹ E. Miśkowiec, *Kształtowanie umiejętności...*, dz. cyt., s. 23–24.

Znaczące dla nabywania umiejętności społecznych są zachodzące interakcje pomiędzy dzieckiem a rodzicami. Uzależnione są one od wielu czynników, takich jak postawy rodzicielskie, normy wychowawcze, ale też atmosfera domu rodzinnego. Ważnym czynnikiem integrującym i scalającym rodzinę jest wspólny system wartości⁴¹. Rodzice są osobami, z którymi dziecko identyfikuje się bardzo silnie ze względu na więzi emocjonalne. Potomstwo od nich będzie nabywało nawyki i postawy oraz umiejętności reagowania w różnych sytuacjach. Nadmierna troska rodziców, jak i wychowanie w za dużej tolerancji stwarza u dzieci błędne i negatywne postawy względem otoczenia. Nabyta infantylność, egocentryzm, egoizm – może spowodować, że najmłodsi nie będą potrafili nawiązywać pozytywnych kontaktów z rówieśnikami lub zostaną odrzuceni przez inne dzieci. W dorosłym życiu doświadczenia z dzieciństwa również rzutują na relacje z ewentualnym przyszłym partnerem. Tendencje, które są widoczne w jego wyborze, mają też ścisły związek ze wzorcami zaczerpniętymi z relacji z rodzicami i rodzeństwem. Andrzej Komorowski, doświadczony terapeuta mówi, że wystarczy dokładnie przyjrzeć się jakiejś parze a wówczas:

„[...] staje się jasne, że wybrali sobie osobę, która dostarcza im przeżyć podobnych do tych, które znają ze swojej rodziny pochodzenia, a której zachowań bardzo nie chcieli powielać. To wytrenowane w dzieciństwie reagowanie w sytuacjach nagłych i nerwowych włącza się niejako automatycznie”⁴².

Zakończenie

Od samego początku przyjścia na świat, jednostka wraz ze swym rozwojem przyswaja cechy przystosowujące ją do życia społecznego, które stanowią nieodzowny element ewolucji każdego człowieka.

„Idea rodziny jest tak stara jak ludzkość. Archeolodzy mają dowody na jej istnienie przed dziesiątkami tysięcy lat, w epoce kamienia łupanego. Jest to, być może najstarsza instytucja świata, wypróbowana jak żadna inna i pozytywnie zweryfikowana. Rodzinę tworzą osoby mieszkające pod wspólnym dachem, ale też krewni, powinowaci i przysposobieni, żyjący w swoich gniazdach. Określa się ją także jako ród, plemię, rodzinę, dom”⁴³.

⁴⁰ B. Surma, *Główne cechy rozwojowe dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] J. Karbowniczek, M. Kwaśniewska, B. Surma (red.), *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011, s. 151.

⁴¹ Z. Sękowska, *Współzależność wychowania i rozwoju dziecka*, [w:] F. Adamski (red.), *Wychowanie w rodzinie...*, dz. cyt., s. 31.

⁴² A. Komorowski, *Miłość ci wszystko wypaczy*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2013, s. 53.

⁴³ E. Ferenc, *Polskie tradycje rodzinne*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 7–8.

Rodzina to wspólnota za zwyczaj solidarna, która mimo napięć wewnętrznych wspiera się.

„Więzi uczuciowe rodziców i dzieci, wzajemne ciepłe relacje męża i żony, czułość i szacunek dla babć i dziadków, cioć i wujków i innych bliskich, są źródłem życia rodzinnego. A więzy krwi mają siłę metafizyczną”⁴⁴.

Kończąc powyższe rozważania pragnę zaakcentować, iż rozwój umiejętności społecznych dziecka w procesie wychowania jest bardzo istotny. Dom rodzinny, w którym panuje „[...] szacunek, zaufanie, życzliwość, uznanie, solidarność i kontakt z bliskimi osobami, a nade wszystko miłość i poczucie bezpieczeństwa”⁴⁵ rodzice wspierają proces wychowawczy, zapewniając tym samym dziecku potrzebny do prawidłowego rozwoju komfort psychiczny. Dlatego dla optymalnego rozwoju społecznego dziecka, tak ważne jest środowisko, w którym człowiek przebywa, ponieważ wyraźnie determinuje pojawienie się i tworzenie ludzkich relacji. Uważa się, iż podstawowym wzorem w kształtowaniu się relacji i interakcji społecznych jest rodzina⁴⁶.

Reasumując, to rodzina stwarza podstawy do tworzenia się i rozwoju umiejętności społecznych, dlatego powinna dążyć do stwarzania takich sytuacji wychowawczych, w których dzieci będą mogły czynnie zdobywać informacje świecie społecznym, w którym przyjdzie im funkcjonować. Dzieci w środowisku rodzinnym uczą się zasad i norm kulturowych społeczeństwa, w którym żyją. Wzmocnienia pozytywne, pierwsze kontakty z nauką ludzkich zachowań wywołają pozytywne nastawienia do poszukiwań a podmiotowy stosunek do samego siebie, innych ludzi oraz nauki będzie się naturalnie rozwijał. Dziecko z ufnością i sympatią podejdzie do poznawania nowych zjawisk, sytuacji oraz ludzi.

Bibliografia

- Adamski F., *Znaczenie wychowania w rodzinie dla rozwoju osobowego dziecka*, [w:] Tenże (red.), *Wychowanie w rodzinie*, PETRUS, Kraków 2010.
- Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Bruner J., *Kultura edukacji*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2010.
- Czajkowska A., *Umiejętności społeczne malucha*, por. źródło: http://www.dziecirosna.pl/przedszkolak/wychowanie/umiejtnosci_spoleczne_malucha.html [dostęp: 24.02.2015].
- Dykcik W., *Odpowiedzialność człowieka w kontekście indywidualnym i społecznym*, Wydawnictwo NPTP, Poznań 2010.

⁴⁴ Tamże, s. 7–8.

⁴⁵ J. Pielkowa, *Dom i rodzina...*, dz. cyt., s. 15.

⁴⁶ J.K. Palka, *Rodzina wiejska jako środowisko kształtowania aspiracji dzieci i młodzieży*, „Wychowanie w Rodzinie”, S. Walasek, L. Albański (red.), t. I: *Przekaz tradycji i kultury na przestrzeni wieków*, Jelenia Góra 2011, s. 126.

- Dykcik W., *System wspomagania społecznego rodzin niewydolnych wychowawczo*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1988.
- Ferenc E., *Polskie tradycje rodzinne*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.
- Ferenc K., *Komunikacja niewerbalna jako wyraz więzi w rodzinie*, „Wychowanie w Rodzinie”, E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański (red.), t. III: *Współczesna rodzina w sytuacji zmiany*, Jelenia Góra 2011.
- Ferenc K., *Konteksty edukacji kulturalnej. Społeczne interesy i indywidualne wybory*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2003.
- Ferenc K., *Wprowadzanie dzieci w kulturę*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995.
- Johnson D.W., *Podaj dłoń*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 1992.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A.W., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. 25.02.1964 nr 9, poz. 59, tekst jednolity.
- Komorowski A., *Miłość ci wszystko wypaczy*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2013.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.
- Kukołowicz T., *Rodzina wychowuje: wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej, Stalowa Wola 1996.
- Liberska H., *Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie*, [w:] I. Janicka, H. Liberska, *Psychologia rodziny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, wyd. I, Warszawa 2014.
- Mały słownik języka polskiego*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1968.
- Matczak A., *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych (KKS). Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2001.
- Miller R., *Socjalizacja, wychowanie i psychoterapia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1981.
- Miśkowiec E., *Kształtowanie umiejętności kontaktów społecznych dziecka w rodzinie i przedszkolu*, Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce, kwartalnik dla nauczycieli 3(2012), por. źródło: <http://eetp.ignatianum.edu.pl/sites/eetp/files/artykuly/numer25-art.miskowiec.pdf>, [dostęp: 27.02.2015].
- Mitrega A., *Od rodziny posttradycyjnej do postmodernistycznej – współczesne modele relacji rodzinnych*, „Wychowanie w Rodzinie”, E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański (red.), t. III: *Współczesna rodzina w sytuacji zmiany*, Jelenia Góra 2011.
- Palka J.K., *Rodzina wiejska jako środowisko kształtowania aspiracji dzieci i młodzieży*, „Wychowanie w Rodzinie”, S. Walasek, L. Albański (red.), t. I: *Przekaz tradycji i kultury na przestrzeni wieków*, Jelenia Góra 2011.
- Piecuch E., *Rodzina jako przestrzeń rozwijania umiejętności emocjonalno-motywacyjnych u dziecka w procesie uczenia się*, [w:] E. Jezierska-Wiejak, J. Malinowska (red.), *Dziecko w sytuacjach uczenia się. Konteksty i przestrzenie edukacyjne*, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2014.
- Piecuch E., *Wychowanie szczęśliwego człowieka podstawowym celem rodziców*, „Wychowanie w Rodzinie”, K. Ferenc, E. Kowalska (red.), t. VI: *Odmienne sytuacje i nowe zadania*, Jelenia Góra 2012.
- Pielkowska J., *Dom i rodzina. Moje dziecko jest niegrzeczne*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1980.

- Prokosz M., *Rola rodziny w samorozwoju młodzieży*, „Wychowanie w Rodzinie”, E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański (red.), t. III: *Współczesna rodzina w sytuacji zmiany*, Jelenia Góra 2011.
- Schiller P., Bryant T., *Wychowuj mądrze. Naucz dziecko podstawowych 16 wartości*, Wydawnictwo Lieber, Warszawa 2004.
- Sękowska Z., *Współzależność wychowania i rozwoju dziecka*, [w:] F. Adamski (red.), *Wychowanie w rodzinie*, PETRUS, Kraków 2010.
- Słownik Języka Polskiego, *Kompetencja*, por. źródło: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/kompetencja.html> [dostęp: 25.02.2015].
- Słownik Języka Polskiego, *Umiejętność*, por. źródło: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/umiej%C4%99tno%C5%9B%C4%87.html> [dostęp: 24.02.2015].
- Starostka E., *Kompetencje społeczne, a możliwości interpersonalne*, por. źródło: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=254> [dostęp: 24.02.2015].
- Surma B., *Główne cechy rozwojowe dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] J. Karbowiczek, M. Kwaśniewska, B. Surma (red.), *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011.
- Wałęcka-Matyja K., *Role i funkcje rodziny*, [w:] I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, wyd. I, Warszawa 2014.
- Weil G., Marden D., *Wychowaj szczęśliwe dziecko. Praktyczne rady dla rodziców*, Wydawnictwo Edgard, Warszawa 2010.
- Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1979.